

Historiker i Politik

FORNYEDE OVERVEJELSER OVER DR. SOLFS BREV

AF DEN 14. NOVEMBER 1918

AF

MAKOTO MURAI

Forfatteren til denne artikel har længe interesseret sig for Danmarks politiske holdning til den store og magtfulde nabo Tyskland.¹ Ud fra min interesse for et lille lands forsøg på at sikre sin eksistens i international sammenhæng har jeg især beskæftiget mig med den radikale regerings bestræbelser 1918-1920 på at bevare det gode naboskab til Tyskland. Danmarks situation blev ikke gjort lettere af, at der på dette tidspunkt herskede stor forvirring i Tysklands interne politiske liv, og at der ikke mindst bestod et ømtåleligt forhold til den dansktalende befolkning i Sønderjylland, som dengang var tysk. Især ved slutningen af 1. Verdenskrig afslørede Danmark ved regeringen Zahle en reaktion, der var typisk for holdningen til det store naboland, selv når dette havde lidt nederlag.

Min opmærksomhed retter sig i denne artikel mod »Dr. Solfs brev« til H. P. Hanssen (1862-1936) dateret 14. november 1918 som en central kilde til at forstå, hvad der skete på dette tidspunkt i Danmarks og Sønderjyllands vanskelige situation. Hermed ønsker jeg også at pege på

¹ Flg. skriftlige produktion er det hidtidige resultat af mit arbejde med emnet: »Oktoberadressen og 1. Verdenskrigs afslutning«, *Kindai Europa-shi ronshuu (En samling af moderne europæiske historiske afhandlinger)*, (på japansk), 1989. »Lektie fra Danmark; Eksempel på et lille lands diplomati ved slutningen af 1. Verdenskrig«, *Kaigaijijou (Udlands situation)*, b.37-6, (på japansk), 1989. »Aage Friis og Dr. Solfs brev af d. 14. november 1918 i Berlin«, *Shikan (Historisk syn)*, b.124, (på japansk), 1991. »Det sydslesvigske spørgsmål og stridigheder om grænseopfattelsen i Danmark; Ved den dansk-tyske grænses 75 års jubilæum«, *Bulletin of the Graduate Division of Literature of Waseda University*, b.42-4, (på japansk), 1997. »Gåden om Dr. Solfs brev (1)«, *Bulletin of the Graduate Division of Literature of Waseda University*, b.47-4, 2002. »Gåden om Dr. Solfs brev (2)«, *Bulletin of the Graduate Division of Literature of Waseda University*, b.48-4, 2003.

den vigtige indsats, der blev ydet af historikeren Aage Friis (1870- 1949) i det afgørende historiske øjeblik. Det er et bidrag, der delvis takket være Friis selv har været underbelyst i dansk historieskrivning.

Dr. Solfs brev er det officielle brev fra den daværende tyske udenrigsminister Wilhelm Solf (1862-1936) til H. P. Hanssen, der som medlem af den tyske Rigsdag var den ledende officielle talsmand for det danske mindretal. Brevet blev af dansksindede sønderjyder anset som et grønt lys til at påbegynde officielle bestræbelser med henblik på landsdelens tilbagevenden til Danmark. I Aabenraa udsendte Nordslesvigsk Vælgerforenings bestyrelses- og tilsynsråd en resolution med sin støtte til den kommende folkeafstemning på baggrund af Solfs brev. Dette udgjorde den eneste offentlige tilkendegivelse fra den tyske regering, på hvilken H. P. Hanssen og hans forbundsfæller kunne appellere til deres selvbestemmelsesret ikke blot i forhold til andre skeptiske sønderjyder, men også til den danske regering og i sidste instans til de allierede, Ententemagterne. Og da den neutrale danske regering senere rettede appeller til de allierede sejrsmagter om nordslesvigernes selvbestemmelsesret, medsendte den faktisk dr. Solfs brev og Aabenraa-resolutionen.

Hvordan får vi nærmere indblik i omstændighederne omkring Dr. Solfs brev? Her vil jeg tage udgangspunkt i historikeren Erik Rasmussens redegørelse for »Genforeningskravet« i Politikens *Danmarks historie*, bind 13, fordi hans fremstilling er neutral og så tilpas sen i forhold til begivenhederne, at man kan forvente en forsvarlig objektivitet. Erik Rasmussen (1917-95) skriver følgende, dog uden at nævne Dr. Solfs brev:²

»Grænsespørgsmålet måtte altså løses gennem henvendelse til de sejrende magter. Men Danmark havde ikke deltaget i krigen. Derfor måtte kravet rejses af den sønderjyske befolkning *selv*, og den danske regering kunne kun viderebringe det« (s.171). »Som nævnt måtte det sønderjyske spørgsmål rejses af sønderjyderne *selv*.« »H. P. Hanssen krævede under henvisning til (Pragfredens) § 5 og på grundlag af folkenes selvbestemmelsesret, at Nordslesvig skulle genforenes med Danmark (i rigsdagssalen i Berlin 23. oktober).« »Dagen efter svarede den tyske udenrigsminister. Han afviste, at der kunne rejses krav på grundlag af § 5, men lod samtidig under hånden meddele Hanssen, at det sønderjyske spørgsmål skulle løses efter Wilson-programmets grundsætninger«

² Erik Rasmussen, *Velfærdsstaten på vej 1913-1939*, (John Danstrup og Hal Koch red., *Danmarks historie*, b.13), 1978, ss. 171-177.

(s.173-174). »Hanssens tale i den tyske rigsdag vakte genlyd overalt. I den førende presse i de allierede lande blev der skrevet ledere om det sønderjyske spørgsmål. Men nu måtte det rejses af den nordslesvigske befolkning *selv* i en sådan form, at det kunne danne udgangspunkt for en henvendelse til de Allierede. Forinden fik Hanssen i form af et svar på en henvendelse fra ca. 300 nordslesvigske organisationer *en skriftlig tilkendegivelse fra den tyske regering* af den underhåndsmeddelelse, han havde modtaget.« »Vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd blev sammenkaldt til møde på Folkehjem i Åbenrå 16. og 17. november. Her skulle de afgørende beslutninger tages, og efter middag den sidste dag skulle der holdes et stort folkemøde« (s.174). »Folkemødet søndag 17. november fik en tilstrømning langt større, end nogen havde ventet« (s.176). »H. P. Hanssen skildrede, hvorledes han havde rejst sønderjydernes krav i den tyske rigsdag, og han oplæste under dyb bevægelse *det tyske udenrigsministeriums bekræftelse på, at Tyskland anerkendte deres selvbestemmelsesret*. Dernæst oplæste han den lige vedtagne resolution« (s.176-177).
(Understregning ved Murai)

Kapitlet »Grænsepolitisk Strid« efterfølger ovenstående »Genforeningskravet«, som Erik Rasmussen afslutter med sætningen: »Åbenrå-resolutionen bragte ikke ro.« Vedtagelsen af resolutionen førte nemlig til store modsætninger vedrørende H. V. Clausens forslag om Nordslesvigs sydgrænse blandt de dansksindede i Sønderjylland, og situationen her var blevet radikalt forandret efter resolutionen, foranlediget af Dr. Solfs brev. Det er nemt at påvise det problematiske i resolutionen, men det er ikke opgaven her. Erik Rasmussen brugte udtrykket »selv« ikke mindre end tre gange som forudsætning for den nordslesvigske befolknings fremsættelse af genforeningskravet. For at rejse dette krav kunne sønderjyderne bruge Dr. Solfs brev. Men selv om Rasmussen henviser til brevet, nævner han det ikke direkte. Noget kunne således tyde på, at det var problematisk at nævne det.

1

Bag Dr. Solfs brev ligger mange usædvanlige begivenheder. »Wilhelm Solf var kun udenrigsminister fra 4. oktober til 13. december 1918, og efter revolutionen endda uden virkelig autoritet«³. Her kommer professor Aage Friis fra Københavns Universitet ind i billedet. Han var i

³ Bjørn Svensson, »Det skjulte spil«, *Sønderjyske Årbøger*, 1992, ss. 230-231.

Berlin som »privatperson«, men skulle i virkeligheden til møde med betydningsfulde tyske politikere. Den 11. november blev verdenskrigens våbenstilstand underskrevet. Friis var rejst fra København den 11. november og ankommet til Berlin den 12. Allerede samme dag, som Dr. Solfs brev forelå, den 14. november, afleverede Friis det selv til H. P. Hanssen.

Hvem er professor Aage Friis og hvorfor var han i Berlin? I udkastet til sin bog »40 Aars Historieforskning og Nationalpolitik« (august 1935), finder man et afsnit, der senere ikke blev anvendt, og hvor Friis spørger sig selv, »De tænker paa Deres Deltagelse i Kampen for bevarelsen af Danskheden i Slesvig, før Verdenskrigen og Begivenhederne i 1920?«, og han svarer selv følgende:⁴

»Ja, dette nationalpolitiske Arbejde har ved Siden af Historieforskning og hvad dermed staar i Forbindelse været min Hovedinteresse fra min allerførste Ungdom. Der har for mig været en stærk og uløselig Forbindelse lige fra min Skoletid, da jeg, der var udgaaet af et grundtvigsk præget Præstehjem og hvis historiske Interesser udvikledes i Viborg Skole under Hans Henrik Lefolii som Rektor og i nøje Kammeratskab og Venskab med P. Munch, der på disse Omraader som paa mange andre har betydet overordentlig meget for min Udvikling og Livsgerning. Da jeg lærte A. D. Jørgensens historiske Syn at kende og tilegnede mig Kr. Erslevs overlegne kritiske Objektivitet som Grundvold for al historisk Forskning, gav dette sig naturligt Udtryk under min Syslen som Historiker med Forholdet mellem Danmark og Tyskland gennem Tiderne og mit aktive Arbejde for Danskheden i Nordslesvig, som jeg fra min Skoledrengetid og siden fra mine Studenteraar kom med i bl.a. i nøje Samarbejde først med Johan Ottosen, Gustav Johannsen og H. P. Hanssen, dernæst med Mænd som H. V. Clausen, Mackeprang, H. L. Møller og den senere Præst Thordur Thomasson.

H. P. Hanssen har i sine Livserindringer berørt vort Samarbejde om nationalpolitiske Spørgsmaal; da jeg for at kunne drive videnskabelige Studier forlod min Stilling ved Universitetsbiblioteket, hvor jeg havde været ansat gennem 90'erne, medførte Systemskiftet og H. P. Hanssens Kamp for Optantbørnene, at jeg kom i et intimt Forhold til det danske Udenrigsministerium og

⁴ Aage Friis, »40 Aars Historieforskning og Nationalpolitik« (Udkast. august 1935, ikke anvendt), s. 1. Udkast i privateje.

under forskellige Former blev dets Raadgiver i alle nordslesvigske Spørgsmaal, først mere tilfældigt fra 1903-05, dernæst da Grev Raben og Grev Ahlefeldt-Laurvig var Udenrigsministre indtil jeg i 1913 blev Professor ved Universitetet.«

Aage Friis var medlem af Det Radikale Venstre, og han havde allerede i 1902 i forordet til en oversat udgave af Theodor Brix: *Nordslesvig og Tysklands Selvfornedrelse* tilkendegivet: »Vi tror ikke paa en Løsning ad nogen anden Vej, vi ønsker den ikke, ja, vi viger ikke tilbage for at sige, at vi vilde betragte en Løsning, der f. Eks. forenede det danske Nordslesvig med Danmark gennem en storeuropæisk Krig, hvori Tyskland bukkede under, for en Ulykke, alene af den Grund at den gjorde Fremtiden endnu utryggere end Fortiden«. ⁵ Friis havde med nogle af regeringens medlemmer drøftet muligheden for at rejse til Berlin som privatperson, hvilket han besluttede sig til at gøre, da Tyskland nu havde lidt nederlag i 1. Verdenskrig. ⁶

Der findes to udkast til Dr. Solfs brev i Aage Friis' privatarkiv. Det ene af dem kan man nemt skaffe sig underretning om ved læsningen af det hidtil offentliggjorte materiale, men tilstedeværelsen af ikke mindre end to udkast ⁷ må efterlade en helt anden opfattelse af Dr. Solfs brev og omstændighedernes omkring dets tilblivelse. Her er et af udkastene:

Auswärtiges Amt,

Berlin d.14. November 1918.

Sehr geehrter Herr Abgeordneter Hanssen!

Zu dem Inhalt des mir von Euer Hochwohlgeboren freundlichst übermittelten Aufrufs der Organisation der dänisch sprechenden Bevölkerung Nordschleswigs darf ich ergebenst

⁵ Theodor Brix, *Nordslesvig og Tysklands selvfornedrelse*, København, 1902, s.5. Udgivet på dansk ved Aage Friis. Inledningen er skrevet af Friis.

⁶ I Tyskland overtog socialdemokraterne regeringen den 9. november, og våbenstilstanden kom næste dag, skrev Friis. Mandag d. 11. kl. 7:20 afrejste Friis fra København sammen med Kaptajn Ramm. Tirsdag kl. 23:00 ankom de til Berlin. I sin optegnelse fortalte Friis, »Banegaarden var besat af bevæbnede Soldater med røde Armbind, der optrådte yderst venligt. Paa Fürstenhof stod Hanssen og ventede. Meget kraftigt Gensyn. Nogle Timer paa hans Værelse, hvor Kloppenborg og Nissen kom.« (Af Aage Friis, »Berlin November 1918« (dikteret sidst i November 1918) i Optegnelse fra Oktober – November 1918 (II- 2 -e, Privatarkiver Historikeren Aage Friis, Rigsarkivet)).

⁷ I Friis' »Berlin November 1918« (dikteret sidst i November 1918) i optegnelserne findes to forskellige udkast af Dr. Solfs brev. De er med en papirclips i øverste venstre hjørne bundet sammen som et sæt, nemlig et håndskrevet udkast og et maskinskrevet. Og i denne optegnelser skrev Friis ikke om »to« udkast men han skrev bare, »Brevet fik følgende Indhold (se Bilag)«(s. 3).

Bezug nehmen auf die Erklärung, die ich am 24. Oktober d. J. bereits abgegeben habe.

Die deutsche Regierung steht danach auf dem Standpunkt, dass auch die Nordschleswigsche Frage gemäss dem Friedensprogramm in der Präsidenten Wilson auf der Grundlage des Selbstbestimmungsrechts der in Betracht kommenden Bevölkerung zu lösen ist.

Ich gebe mich der Hoffnung hin, dass durch diese Stellungnahme der deutschen Regierung die Grundlage für ein reibungsloses freundschaftliches Verhältnis zwischen dem dänischen und deutschen Volke für die Zukunft gewährleistet wird.

Mit dem Ausdruck der vorzüglichsten Hochachtung.

Euer Hochwohlgeboren ergebener (Sign.) Solf

Ovenstående manuskript skrevet med fyldepen, dateret den 14. november 1918, er skrevet af professor Aage Friis, selv om der klart og tydeligt bærer Solfs underskrift (skrevet af Friis naturligvis). Manuskriptets eksistens er allerede kendt, fordi Friis selv har offentliggjort det i sin artikel, »En Rejse til Berlin i November 1918« (Tilskueren, 1921), hvor han skriver følgende:⁸

»Det var ikke vanskeligt at overtale Dr. David (den daværende understatssekretær i det tyske udenrigsministerium), der altid havde vist Forstaaelse af Nordslesvigernes Ret. Vi gik derfor sammen over til Dr. Solf, hvem vi traf i Udenrigsministerens Værelse, ...« »Jeg sagde ham, at det, Nordslesvigerne ønskede, var en klar Anerkendelse af, at der nu maatte ske en national Deling af Slesvig efter en Folkeafstemning, som angivet i den danske Rigsdagsbeslutning« (s.297). »Jeg tegnede da den saakaldte Clausenske Linje, idet jeg sagde, at det var min og de tre Nordslesvigeres Opfattelse, at alt hvad der laa Nord herfor udenfor Byerne, maaske bortset fra ganske smaa Enklaver, med stort Flertal vilde stemme Dansk ; Syd for denne Grænse var Stillingen rimeligvis omvendt, jeg personlig havde i alt Fald den Opfattelse, at her var der kun et forholdsvis ringe Mindretal, der ønskede at komme til Danmark, men Resultatet af en fri Afstemning maatte jo danne Grundlaget for en Grænsedragning« (s.297-298). »Vi satte os, og Dr. Solf spurgte : »Wie machen wir nun die Sache«? Han foreslog, at Udtalelsen kunde komme i et Interview med mig, offent-

⁸ Aage Friis, »En Rejse til Berlin i November 1918«, *Tilskueren*, 38-1, 1921, ss.297-303.

liggjort i »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«. Dette fandt jeg ikke tilstrækkelig officielt. Imidlertid havde jeg vist ham det lige ankomne Nr. af »Hejmdal« fra 12. November, som Hanssen havde stukket til mig om Morgenens, for at jeg eventuelt kunne bruge det, hvori Opraabet fra de slesvigske Organisationer til Rigsregeringen var aftrykt. Jeg foreslog da Dr. Solf, at han kunne betragte denne Henvendelse som overgivet til Regeringen af Hanssen og fremkomme med den ønskede Udtalelse i et Svar til Hanssen derpaa. Dette forslag billigede baade Dr. Solf og Dr. David og de mente, at Dr. Solf burde underskrive Brevet. Han bad Dr. David og mig koncipere det sammen. Dr. David bemærkede, at Haases, eventuelt den samlede Regerings Billigelse burde indhentes« (s.298). »Dr. David og jeg gik tilbage til hans Værelse og forsøgte at koncipere Skrivelsen. Det aftaltes, at jeg skulde søge Haase med Brevet, saa det kunde blive underskrevet straks, og Hanssen eventuelt faa det med, naar han rejste Torsdag Aften (altså samme dags aften)« (s.299). »Da jeg forlod Udenrigsministeriet, fik jeg fat i H. P. Haanssen, der billigede Udkastet til Brevet. Nu drejede det sig om at faa det færdigt før om Aften, da han skulde rejse.« »Først Kl. 6 1/2 lykkedes det mig at komme ind til ham (Folkekommissær Hugo Haase).« »Haase, stærkt lidenskabelig bevæget, modtog mig i Bismarcks Værelse (i Rigskanslerpalæet). Jeg forklarede ham det nordslesvigske Spørgsmaals Stilling, og han gik straks ind paa at skaffe Erklæringen til Hanssen. Han billigede i det hele det Udkast, jeg medbragte, –« (s.300). »Derefter søgte jeg atter Dr. Solf, der udtrykte sin Tilfredshed med den Maade, hvorpaa Sagen nu blev ordnet.« »Solf lovede, at brevet skulde ligge færdigt Kl. 8 1/2 – 9. Han gjorde imidlertid Indvending imod den Form, Dr. David og jeg havde givet det. Vi havde som naturligt var, ikke kunnet træffe hans Tone, han vilde derfor søge at omskrive det, men Indholdet skulde blive som aftalt« (s.301). »Jeg rejste mig fra Bordet til den aftalte Tid og hentede Brevet. Solf havde foretaget de omtalte Rettelser, der førte det mere over i hans Stil, end Tilfældet havde været i Davids Redaktion (Her anbragt en fodnote, hvori står »Trykt bl. a. i H. P. Hanssen: Grænsespørgsmaalet, S. 81.«). Da jeg kom med Brevet, stak Hanssen det med et glad Smil i Lommen, Kloppenborg-Skrumsager fyldte vore Rhinskvinglas og drak med mig med Tak for den Tjeneste, jeg havde gjort dem; »nu er Gudskelov alting klart til paa Lørdag (i Aabenraa), nu kan vi rejse glade«.« (s.302). »Henimod Kl. 11 Torsdag Aften den 14.

November rejste H. P. Hanssen og Kloppenborg-Skrumsager ad Slesvig til« (s.303).

(Parenteser og understregninger ved Murai.)

Af ovenstående redegørelse fremgår det, at brevet er skrevet af både Aage Friis og Edvard David (1863-1930) på foranledning af Dr. Solf. Men i artiklen omtaler Friis også udkastet som »Davids Redaktion« og træder hermed selv et skridt tilbage. Man får det indtryk, at brevet blev til ved de to tyske politikere med Friis som konsulent, og at denne alene var initiativtageren til idéen om at aflevere det til H. P. Hanssen. Artiklens formål var at vise, at Friis var neutral dengang i Berlin, og at de tre sønderjyske politikere, Hanssen og to landdagsmænd, Nis Nissen (1878-1960) og H. D. Kloppenborg-Skrumsager (1868-1930) havde samme politiske opfattelse af den kommende grænse, Clausen-linjen. Det var vigtigt, fordi den Kloppenborg-Skrumsager var på Flensborg-bevægelsens side og gjorde indsigelse mod Hanssen og Friis efter Aabenraa-resolutionens udsendelse. Men var Friis så neutral, som det fremgår? Og hvor meget havde han i virkeligheden haft med udformningen af Dr. Solfs brev at gøre?

Ingen har hidtil sammenlignet Dr. Solfs brev med udkastet. Det bærer en meget interessant overskrift, som Friis selv tilføjede med fyldepen på et senere tidspunkt, nemlig »Konciperet af Dr. David og Aage Friis 14/11 1918. Godkendt af Haase og ændret af Dr. Solf.« I det af Friis håndskrevne manuskript optræder et dansk udtryk i ordet »Fredensprogram«, som David ikke ville have anvendt. Selve Dr. Solfs brev, der overrakte til Hanssen, er anderledes end manuskriptet, men de ligner hinanden så meget, at man med god ret kan hævde, at de næsten er ens. Men på baggrund af Friis' artikel i *Tilskueren* må vi anse dette manuskript for det udkast, som var forfattet af ham selv og forelagt Folkekommisær Haase (1863-1919). Det må så være blevet afløst af det egentlige brev, eftersom udkastet sandsynligvis var blevet ændret af Solf i sidste øjeblik, efter Friis havde fået godkendelse og tilladelse fra Haase. Vi må forestille os, at Friis opsøgte Haase i Rigskanslerpalæet med udkastet, der bar Solfs underskrift (skrevet af Friis selv). Men måske er overskriften på udkastet ikke rigtig, selv om Friis selv tilføjede den. Først når vi kender omfanget af Friis' medvirken i Dr. Solfs brev, er det muligt at forstå, hvad der skete i Berlin den 14. november 1918. Det er derfor af stor betydning at vide, hvordan udkastet og det endelige brev til Hanssen adskiller sig fra hinanden. Hvis de to er helt ens, må allerede udkastet være blevet ændret af Solf. Men selv om det var tilfældet, ville situationen i realiteten ikke være blevet meget anderledes, fordi, som

Friis skrev: »Solf var gennem (den tyske gesandt) Grev Brockdorf-Rantzaus Indberetning fra København vel orienteret om Kærnen i det nordslesvigske Spørgsmaal, men ikke om Enkelthederne«. ⁹ Det må derfor være begrænset, hvad Solf har ændret i udkastet.

2

Jeg vil her sammenligne udkastet med den udgave af Dr. Solfs brev, som blev trykt i *Grænse Spørgsmaalet*¹⁰ efter først at have været offentliggjort i avisen »*Hejmdal*« den 18. november 1918. Denne sammenligning har endnu ikke været foretaget i dansk historieforskning, idet ingen hidtil har brugt Friis' manuskript som et relevant historisk materiale.

Nedenstående tekst er et revideret udkast til Dr. Solfs endelige brev med tegn indsat af mig. Ordene med understregning er udskiftet til dem i parenteser, mens ord og tegn i parenteser med plus-tegn er tilføjet, og ordene i parenteser med minus-tegn er udgået i den endelige version.

Auswärtiges Amt.

Berlin d.14. November 1918.

Sehr geehrter Herr Abgeordneter Hanssen!

Zu dem Inhalt des mir von Euer Hochwohlgeboren freundlichst übermittelten Aufrufs der Organisationen der dänisch sprechenden Bevölkerung Nordschleswigs darf ich ergebenst Bezug nehmen auf die Erklärung, die ich am 24. Oktober d. J. bereits (< im Reichstage) abgegeben habe.

Die deutsche Regierung steht danach (< demnach) auf dem Standpunkt, dass auch die Nordschleswigsche (< nordschleswigsche) Frage gemäss dem Fredensprogram (< Friedens-Program) in der (< des) Präsidenten Wilson auf der Grundlage des Selbstbestimmungsrechts der in Betracht kommenden Bevölkerung zu lösen ist.

Ich gebe mich der (+ zuversichtlichen) Hoffnung hin, dass durch diese Stellungnahme der deutschen Regierung (÷ die Grundlage für ein) (+ in) reibungsloses (+ ;) freundschaftliches (< freundnachbärliches) Verhältnis zwischen dem dänischen und deutschen Volke für die Zukunft gewärleistet wird.

⁹ *Ibid.* s. 297. Og i »Berlin November 1918« skrev Friis også, »vi gik over til Solf, hvem vi traf i Udenrigsministersalen, under det store Bismarckbillede; Solf var orienteret i Hovedsagen, men ikke i Enkelthederne.« (s.2)

¹⁰ H. P. Hanssen, *Grænse Spørgsmaalet – Bidrag til dets historie 1920*, København og Kristiania, 1920, s. 81.

Mit dem Ausdruck der vorzüglichsten Hochachtung.
Euer Hochwohlgeboren ergebener (Sign.) Solf
(Bearbejdet af Murai)

Selv om der findes flere revisioner af udkastet, kan vi se, at ændringerne udelukkende var af sproglig art, hvorimod der ikke er udskiftet sætninger eller ændret i den overordnede mening. Vi må derfor antage, at denne revision har været foretaget af Solf, før han afleverede det til Friis med henblik på videregivelse til H. P. Hanssen samme aften.

Hvad David angår, må han være den understatssekretær i udenrigsministeriet, som »altid havde vist Forstaaelse af Nordslesvigernes Ret« takket være forbindelse med H. P. Hanssen. Og på den afgørende dag lykkedes det Friis, som han selv har formuleret det, »efter mange Telefonopringninger at faa aftalt en Samtale med Dr. David, hvem jeg søgte i Udenrigsministeriet vistnok ved Tolvtiden. Jeg forklarede ham Nordslesvigernes Ønsker ...«, og de »gik derfor sammen over til Dr. Solf« senere den 14. november.¹¹ Der er intet bevis på, at David selv har taget initiativet til Solfs brev, og han havde ingen personlig bevæggrund til at skrive et sådan brev, men alligevel brugte Friis udtrykket »Davids Redaktion« som camouflage i »En Rejse til Berlin i November 1918«.

Hvad betyder så eksistensen af udkastet? Det kan med god ret hævdes, at der ikke er nogen dansk historiker, der som Troels Fink (1912-1999) bedre kender og forstår Sønderjyllands historie i perioden 1918-1920. Det må anses for sikkert, at han har kendt udkastet, men alligevel refererede han ikke dets indhold i *Da Sønderjylland blev delt 1918-1920*, b.1, kapitel 7: »Dr. Solfs brev«¹² – hvor han skriver følgende (med parenteser og understregninger af Murai):

»Den 13. november fik han (Aage Friis) først kontakt med understatssekretær dr. David. Instrueret af H. P. Hanssen forklarede Aage Friis, hvad erklæringen skulle gå ud på; sammen gik Aage Friis og dr. David derpå til udenrigsminister dr. Solf. Han var villig til at komme med en erklæring, hvis man blot kunne finde en form. Dr. Solf foreslog, at det officøse Norddeutsche Allgemeine Zeitung skulle bringe et interview med Aage Friis. Da fremdrog Aage Friis et nummer af H. P. Hanssens blad Hejmdal for 12. november, hvori den ovenfor omtalte petition fra de nordsles-

¹¹ Aage Friis, »En Rejse til Berlin i November 1918«, s. 297. Men i sin »Berlin November 1918« nævner Friis ikke vanskelighederne med at få kontakt med David.

¹² Troels Fink, *Da Sønderjylland blev delt 1918-1920*, b.1, Aabenraa 1979, s. 60.

vigske foreninger var offentliggjort. Da sagen hastede, enedes man om, at petitionen skulle anses for overgivet til den tyske regering af H. P. Hanssen, og erklæringen kunne da komme som et svar på adressen. Der er ingen tvivl om, at det har været lettere for de to tyske herrer at få en erklæring formuleret, efter at Aage Friis var trådt til som mellemmand, end det havde været umiddelbart over for H. P. Hanssen. Man opfattede mere eller mindre berettiget Aage Friis som en officøs repræsentant for den danske regering, og dr. Solf og dr. David lagde overfor ham ikke skjul på det ønske, de stadig nærrede, om at finde en form, således, at det nordslesvigske anliggende kunne afgøres direkte mellem Danmark og Tyskland og ikke ved fredsforhandlingerne« (s.58-59). »Der var ingen anden udvej end at acceptere H. P. Hanssens ønske, som det var udtrykt i petitionen fra de 287 nordslesvigske organisationer. Resultatet blev, at dr. Solf skrev et brev til H. P. Hanssen. Heri henvistes til den erklæring, han havde afgivet i rigsdagen den 24. oktober 1918, men dertil blev føjet følgende udtalelse: »Den tyske regering står derefter på det standpunkt, at også det nordslesvigske spørgsmål i henhold til præsident Wilsons fredsprogram bør løses på grundlag af den pågældende befolknings selvbestemmelsesret«. D.v.s. det nordslesvigske problem blev nu på den måde et punkt 15 efter de berømte 14 punkter i præsident Wilsons erklæring til den amerikanske kongres i januar 1918. Dr. Solf tilføjede: »Jeg har det tillidsfulde håb, at der med det standpunkt, som den tyske regering hermed indtager, i fremtiden sikres et for rivninger frit, nabovenligt forhold mellem det danske og det tyske folk«» (s.59). »På tyske akter findes en notits af Solf med følgende indhold: »Professor Aage Friis har forhandlet med understatssekretær David og mig om muligheden af en grænselinje nord om Flensborg og syd om Tønder. Tilsagn er ikke givet ham fra vor side, men hans forslag er dog taget under velvillig overvejelse.« Man kan vel anse dette som resultatet af »die inoffiziellen Besprechungen«, der senere spillede så stor en rolle, da regeringen Zahle blev beskyldt for at følge en »tyskerkurs«.« »Efter ordlyden i foreningernes adresse havde man anmodet rigsledelsen om at bringe det nordslesvigske spørgsmål på bane ved fredsslutningen; et sådant løfte var ikke direkte givet med dr. Solfs brev, men derimod måtte man tolke forholdet således, at den tyske regering affandt sig med, at problemet blev ført frem under fredsforhandlingerne. Det kunne naturligt ske ved en henvendelse fra de danske nordslesvigere til

den danske regering, der derefter kunne tage de nødvendige diplomatiske skridt, men først måtte der skabes klarhed over de ønsker, der skulle fremsættes overfor fredskonferencen. Denne klarhed blev skabt ved Vælgerforeningens tilsynsrådsmøde i Aabenraa den 16. og 17. november 1918« (s.59-60).

I sin fremstilling oplyser Troels Fink, at Dr. Solfs brev var skrevet af den tyske udenrigsminister selv helt i overensstemmelse med Friis' eller Hanssens ønske, og endvidere at Solf og David brugte Aage Friis som kontakt til H. P. Hanssen, og endelig at Friis med sin optræden i Berlin senere blev beskyldt for at følge Zahle-regeringens »tyskerkurs«. Fink fastslår også, at Dr. Solfs reaktion på de nordslesvigske foreningers henvendelse lagde det diplomatiske grundlag for de dansk-tyske, og dermed de senere internationale forhandlinger. Troels Fink undgår bevidst at komme ind på baggrunden for Dr. Solfs brev med det formål at lade historien fremstå mere klart med begivenhederne i ubrudt rækkefølge. Fink fortæller således ikke, at Aage Friis selv tegnede Clausen-linjen med blyant på kortet på bordet mellem ham selv og Solf og hermed den kommende grænse efter folkeafstemningen, selv om man sagtens kan afsløre Friis' aktive medvirken i hans »En Rejse til Berlin i November 1918«. ¹³ I sin bestræbelse på at fremlægge en historisk korrekt gengivelse med særlig vægt på makro-perspektivet kunne Troels Fink måske ikke se – eller nærmere ønskede han måske ikke – at læseren skulle kunne se skoven for bare træer. Som kildemateriale har han sandsynligvis kun anvendt Friis' offentliggjorte artikel, »En Rejse til Berlin i November 1918« og Dr. Solfs brev i dansk oversættelse. Fink opgiver dog den dato, da Friis og David mødtes, og begge gik til Solf, som den 13. november. Den rigtige dato var den 14. Hvorfor gør han det? Endvidere skriver han, at: »Dr. Solf tilføjede: »Jeg har det tillidsfulde håb, at der med det standpunkt, som den tyske regering hermed indtager, i fremtiden sikres et for rivninger frit, forhold mellem det danske og det tyske folk«. Men, hvis det ikke var Solfs egne ord, hvad betyder de så?

3

I Aage Friis' privatarkiv findes der også et andet udkast til Dr. Solfs brev, som jeg nu vil se nærmere på.

Sehr geehrter Herr Abgeordneter Hanssen!
In Beantwortung der mir von Ihnen freundlichst übermittel-

¹³ Aage Friis, »En Rejse til Berlin i November 1918«, s. 297.

ten Aufruf der Organisationen der dänischsprechenden Bevölkerung Nordschleswigs nehme ich Bezug auf meine in dem Reichstag vom 24 Oktober d. J. bereits abgegebene Erklärung.

Die deutsche Regierung steht danach auf dem Standpunkt, dass auch die Nordschleswigsche Frage gemäss dem Friedensprogramm des Präsidenten Wilson auf die Grundlage des Selbstbestimmungsrechtes der inbetracht kommenden Bevölkerung zu lösen ist.

Ich spreche die Hoffnung aus, dass damit die Grundlage für ein reibungsloses freundschaftliches Verhältnis zwischen dem dänischen und deutschem Volke geschaffen werden wird.

(Afsnittene ved Murai).

Brevet er skrevet på maskine, og der er måske tale om et forarbejde til det nævnte håndskrevne udkast. Hertil kommer en vigtig overskrift, tilføjjet af Aage Friis med håndskrift: »Udkast til Brev fra Dr. Solf til H. P. Hanssen skrevet af Dr. David og Aage Friis. 14/11 1918 Kl. 11-12.« Brevet bærer ingen underskrift. Da jeg i 1991 skrev en artikel på japansk med titlen: »Aage Friis og Dr. Solfs brev af 14. november 1918 i Berlin« i et japansk tidsskrift,¹⁴ mistænkte jeg fejlagtigt brevet for at være sammensat af det håndskrevne manuskript som det tidligste udkast og et senere i form af det maskinskrevne. Den fejl opstod, fordi jeg ikke havde sammenlignet udkastene og Dr. Solfs egentlige brev. Men hvem kan ved læsningen af »En Rejse til Berlin i November 1918« forestille sig, at der har været to forskellige udkast? Og i Friis' privatarkiv findes også hans egne optegnelser med titlen »Berlin November 1918«, som er meget vigtige og nødvendige for at forstå, hvad skete dengang, men ingen steder fortalte han om mere end ét udkast. Når man imidlertid opmærksomt læser den af Friis tilføjede overskrift, får man et nærmere billede af, hvad han foretog sig. Tidsangivelsen mellem 11-12 angiver formiddagen, for om aftenen kl. 11 forlod H. P. Hanssen Berlin med brevet, så det var kun om formiddagen, at Aage Friis og David havde mulighed for at skrive udkastet. Det skildrer han således i artiklen i *Tilskueren*: »Omsider lykkedes det mig efter mange Telefonopringninger at faa aftalt en samtale med Dr. David, hvem jeg søgte i Udenrigsministeriet vistnok ved Tolytiden.« Så, det var umuligt for dem at skrive det. Men han skildrede i sine egne optegnelser: »Torsdag Morgen (14. november) trængte jeg i gennem til David, forklarede ham kort vor Stil-

¹⁴ Makoto Murai, »Aage Friis og Dr. Solfs brev af d.14. november 1918 i Berlin«, *Shikan (Historisk syn)*, Tokyo, 1991.

ling og motiverede kort Nødvendighed af, at den tyske Regering hurtigt kom med en definitiv Udtalelse om det nordslesvigske Spørgsmaal. Det vilde gøre Indtryk i Danmark og paa Branting og derigennem ogsaa lette Arbejdet for at skaffe Formildelse i Vaabenstilstandsbetingelse, saavidt Levnedsmiddeltilførslerne angik. David erklærede sig enig med mig heri; vi gik over til Solf, ...« (Understregning ved Murai).¹⁵ Ud fra artiklen er det umuligt for os at angive det nærmere tidspunkt om formiddagen for udfærdigelsen af Friis' og Davids udkast til brevet, men takket være optegnelserne kan vi anslå et omtrentligt klokkeslæt for tilblivelsen af det oprindelige maskinskrevne udkast på Davids kontor til kl. 11-12 om formiddagen. De to er nok umiddelbart herefter gået sammen til Solf med dette udkast, selv om Friis ikke nævner dets eksistens. Da han mødte Solf, havde Friis allerede dennes svar til de nordslesvigske organisationer med i lommen. Friis' indgående kendskab til situationen betød også, at han måtte afvise Solfs forslag om offentliggørelse af den tyske regerings standpunkt gennem et interview i Norddeutsche Allgemeine Zeitung. Ifølge artiklen »En Rejse til Berlin i November 1918«, afviste Friis dette skridt, fordi han ikke fandt det tilstrækkeligt officielt, selv om han lige havde vist Solf henvendelsen fra de danske nordslesvigere i det nys udkomne nummer af »Hejmdal«. I sine optegnelser derimod skrev han: »Han (Solf) foreslog, at Udtalelsen kunde komme i et interview med mig. Dette bestred jeg; jeg maatte holdes udenfor. Imidlertid havde jeg vist ham det lige ankomne Nummer af Hejmdal, hvori Henvendelsen fra Organisationerne til Rigsregeringen var aftrykt. Jeg foreslog ham, at han kunde betragte denne Henvendelse som overgivet til Regeringen og denne give Hanssen Svar herpaa. Dette billigede Solf og David, og det aftaltes, at Solf burde underskrive Brevet, hvilket David og jeg skulde koncipere; dog maatte Haases, eventuelt den samlede Regerings Billigelse hentes« (Understregningen indsat af Murai).¹⁶ Ja, Aage Friis m å t t e holdes udenfor. Det forklarer hans iver efter, at dette skete.

Med undtagelse af Bjørn Svensson¹⁷ som brugte Friis' private optegnelser til at kritisere Troels Fink, Aage Friis, H. P. Hanssen og Erik Scavenius, har ingen dem anvendt det som kildemateriale. Her finder vi et meget anderledes billede af Friis end den neutrale person, man møder hos ham selv og Troels Fink – en person, der blot tilbød sig som mellemmand mellem tyskerne og H. P. Hanssen. Friis havde held til at få Solf til at behandle de nordslesvigske organisationers henvendelse som

¹⁵ Aage Friis, »Berlin November 1918«, s. 2.

¹⁶ *Ibid.* s.3.

¹⁷ Bjørn Svensson, »Det skjulte spil«, *Sønderjyske Årbøger*, 1992, ss. 209-234.

officiel og lade den tyske regerings svar gå til H. P. Hanssen. Og ydermere lykkedes det Friis at lade Solf bede ham selv og David at koncipere svaret til Hanssen. Friis fortalte, »David og jeg gik derefter tilbage til Davids Kontor og konciperede Skrivelsen. Særlig voldte det os Vanskelighed at forme Slutningen, der som Solf havde udtrykt det, skulde være et Par »schöne Worte«, beregnet paa »die Mentalität des dänischen Volkes«. Brevet fik følgende Indhold (se Bilag). Det aftaltes, at jeg skulde søge Haase med Brevet, saa at det hurtigst kunde blive underskrevet og Hanssen eventuelt faa det med, naar han rejste om Aftenen«. Da Friis forlod David, viste han udkastet til Hanssen, som helt billigede det, og da Friis til sidst opnåede at få tilladelse fra Haase, gik han til Solf, der udtrykte sin tilfredshed over den måde, sagen var blevet ordnet på. Han lovede, at brevet skulle være færdigt kl. 8 1/2. Med Friis' ord: »Kl. 8 1/2 hentede jeg Brevet ; Hanssen var henrykt, da han havde det i Lommen. Solf havde foretaget en Del formelle Rettelser, der førte det mere over i hans Stil end det havde været i Davids Redaktion.«¹⁸ Forløbet er altså som følger: Hanssen og Friis udkaster idéen om brevet; et udkast bliver først nedskrevet af Friis på skrivemaskine efter en konsultation med David før mødet med Solf; herefter udformer Friis og David på Solfs anmodning et officielt udkast, der af Friis benævntes «Davids Redaktion», (det udtryk fik dog en lidt anden betydning i »En Rejse til Berlin i november 1918«), og til sidst tilføjer Solf selv et par formelle rettelser. Som det er fremgået, var der ikke en eneste væsentlig ændring i forhold til det oprindelige udkast, så det er muligt, at Troels Fink opfattede Solfs tilføjelser som dennes egenhændige formulering af brevet i forløbets sidste fase.

Den vigtigste mærkværdighed i forholdet mellem brevet og det oprindelige udkast er, at man i det sidste kan finde den følgende sætning, »In Beantwortung der mir von Ihnen freundlichst übermittelten Aufruf der Organisation der dänischsprechenden Bevölkerung Nordschleswigs nehme ich Bezug auf meine in dem Reichstag vom 24 Oktober d. J. bereits abgegebene Erklärung.« Dette var skrevet før Aage Friis mødte Solf. Den tyske udenrigsminister har næppe opfattet den på mødet fremviste petition fra de 287 nordslesvigske organisationer, offentliggjort i *Hejmdal* 12. november, som en officiel henvendelse til den tyske regering. Derfor kan man drage den konklusion, at indholdet i Dr. Solfs brev var vel forberedt og planlagt af Aage Friis i forvejen. Friis var den, der trak i trådene under mødet med Solf den 14. november 1918.

¹⁸ Aage Friis, »Berlin November 1918«, s. 5.

4

Aage Friis var tavs om sin oplevelse i Berlin indtil 18. september 1919. Dagen efter gengav dagbladet *København* Friis' officielle erklæring med overskriften »Sandheden marcherer – Professor Friis begynder at sige noget.«¹⁹ I avisen kunne man læse: »Efter mange forgæves Forsøg er det lykkedes at drive Professor Friis bort fra den Tavshed, hvori han længst mulig søgte Redning.« I virkeligheden var det ikke meget, han fortalte, sådan som det fremgår af følgende udtalelse: »Jeg har under Krigen eller efter denne ikke under nogen Form mundtlig eller skriftlig forhandlet om nogen tysk-dansk Særaftale hvad man kunde nævne i Retning af det nordslesvigske Spørgsmaals Løsning udenom Ententen« og: »I private Samtaler med tyske Politikere (bl.a. Dr. David og Dr. Solf) den 13. og 14. November 1918, umiddelbart efter den tyske Republiks Proklamerings, har jeg udelukkende udtalt mig ud fra den Opfattelse, der havde faaet Udtryk i den danske Rigsdags Resolution af 23. Oktober og siden den 17. November udformedes i den nordslesvigske Vælgerforenings Beslutning i Aabenraa, der dannede Grundlaget for Henvendelsen til Fredskonferencen.« Og han fortsatte, »Alle Paastande om andet er, hvor ofte og hvor dristigt de end gentages, kun Usandhed og Opstand. De Samtaler, jeg havde i Berlin, blev i alle Enkeltheder straks meddelt H. P. Hanssen, Kloppenborg-Skrumsager og Nis Nissen.«

»En Rejse til Berlin i November 1918« i *Tilskueren* 1921 var Friis' anden offentliggørelse af sin virksomhed i Berlin dette år. Det er tydeligt, at Friis bagatelliserede sin egen indflydelse på resultatet af møderne i det tyske udenrigsministerium, og han afslørede kun ubetydelige detaljer. Selvom Friis i *København* fortalte, at de samtaler, han havde haft i Berlin, i alle enkeltheder straks blev meddelt de tre sønderjyske parlamentarikere, var virkeligheden meget anderledes. I sine private optegnelser²⁰ giver Kloppenborg-Skrumsager denne meget interessante oplysning:

»Et Par Dage herefter meldte Hanssen Professor Friis's Ankomst.« »Jeg var ked af dette Besøg; thi jeg vidste nok, at han og Hanssen spandt meget med hinanden, som holdtes skjult for mig.« »Nissen kom en Dag til mig og var fortrydelig over, at han

¹⁹ »Sandheden marcherer – Professor Friis begynder at sige noget«, *København*, d.19.9.1919.

²⁰ H. D. Kloppenborg-Skrumsager, »Ved Tysklands Sammenbrud 1918«, (L. P. Christensen red., *Slesvig Delt - Det dansk-tyske Livtag efter Verdenskrigen*, Flensborg 1922), ss. 16-17.

var bleven klappet ud af Hanssens Værelse, da der fandt en Forhandling Sted, som han ikke maatte deltage i.«

Kloppenborg-Skrumsager, der rejste hjem fra Berlin sammen med H. P. Hanssen om aftenen den 14. november, og som senere vendte sig mod denne, meddeler ikke noget om Friis' og Hanssens delagtighed i tilbivelsen af Dr. Solfs brev. Og Nis Nissen vidste heller ikke noget om deres virksomhed. Omstændighederne om Dr. Solfs brev bevarede som en tæt hemmelighed mellem Friis og Hanssen, og for Eduard Davids vedkommende sivede der heller ikke noget ud.

Tre måneder efter offentliggørelsen af artiklen i *Tilskueren* skrev Aage Friis: »Dr. David har i en Erklæring i »Vorwärts« 26. Maj 1921, hvortil Dr. Solf henviser, aldeles ikke bestridt noget Punkt i, hvad jeg meddelte, men alene vendt sig imod de Paastande, tyske konservative Blade med Urette har konstrueret paa Grundlag af min Artikel. Hvad Dr. David skriver, er helt korrekt.«²¹ Det betyder, at hvis Friis og Hanssen kunne bevare deres hemmelige medvirken i brevets fremkomst, var der ingen problem med dets legitimitet, som udstedt direkte af den tyske myndighed.

Det var ikke tilfældigt, at H. P. Hanssen stak det nys udkomne nummer af *Hejmdal* for 12. november i hånden på Friis om morgenen 14. november, således at denne kunne bruge det under mødet med Solf, som han så forberedte sig til ved at forfatte det første udkast til brevet. Nu skal vi se, hvordan Hanssen skildrede begivenhederne den 14. november. Han offentliggjorde sine oplevelser tre gange som dagbogsoptegnelser, først i »En Redegørelse af H. P. Hanssen« i *Hejmdal*, d. 25.-31. (dog undtaget den 30.) maj. 1920, så i *Grænse Spørgsmaalet – Bidrag til dets Historie* i 1920 og endelig i *Fra Krigstiden – Dagbogsoptegnelser* i 1924. Indholdet de tre steder er ikke ens, men modificeret noget. Således skildredes følgende i *Hejmdal* den 29. maj 1920; »Min Dagbog indeholder under 13. November intet om Professor Aage Friis, men saa vidt jeg husker, tilbragte vi 3 Parlamentarikere Aftenen sammen med ham, og formodentlig har vi her aftalt den Konference, som jeg har haft med ham Dagen efter«. Og i *Fra Krigstiden*²² skrev han om 14. november:

»Om Eftermiddagen kom Dr. Friis og aflagde Beretning. Han fortalte, at han var bleven godt modtaget af Dr. David. Dr. Solf var bleven tilkaldt og havde meddelt, at Regeringen havde besluttet

²¹ »Professor Friis svarer Dr. Solf«, *Fyns Venstreblad*, d.16. 8. 1921.

²² H. P. Hanssen, *Fra Krigstiden – Dagbogsoptegnelser*, b.2, København, 1924, s. 405.

at tilstille mig en Erklæring, men at det var vanskeligt at finde en passende Form. Men da Dr. Friis overrakte ham vore Organisations Opraab, som er naaet hertil i Dag, udbrød han: »Der har vi Formen!« Han lovede derefter at skrive den med Haase aftalte Erklæring til mig. Derpaa var Friis gaaet til Haase, som modtog ham meget venligt og straks lovede, at han og Ebert vilde underskrive Erklæringen, men da Friis mindede ham om, at jeg i min tidligere Samtale med ham havde ønsket Dr. Solfs Underskrift, bifaldt han straks dette. Resultatet blev, at Friis maatte afhente Erklæringen i Udenrigsministeriet Kl. 9 Aften.« (Understregninger ved Murai)

Fortsættelsen af forløbet kan følges i *Grænse Spørgsmaalet – Bidrag til dets Historie*, s. 71, fordi Hanssen reviderede sin oplevelse af 14. november i *Fra Krigstiden*, mens skildringen af følelser ved modtagelsen af Dr. Solfs brev optræder i optegnelserne fra den 15. november. Han skrev, »Friis gik Kl. 9 hen i Udenrigsministeriet efter Erklæringen og kom tilbage med den til Hotellet. Det vakte almindelig Tilfredshed. Vi blev enige om, at den, som Aftalen med Folkekommissærerne havde været, først skulde offentliggøres paa det store Folkemøde (i Aabenraa). Vi var alle vel tilfredse, da vi nu havde fast Grund under Fødderne og god Udsigt til snart at kunne tage Administrationen i Nordslesvig i vor egen Haand.« (Parentesen og understregningerne indsat af Murai.) Heraf kan man se, at Aage Friis blev fremstillet som blot en »mellemand« uden særlig betydning. Hans betydelige indsats er helt skjult på den historiske skueplads. Og Hanssen lader det fremgå, at Solf blev begejstret, da han så petitionen fra de 287 nordslesvigske organisationer offentliggjort i *Hejmdal*, hvorimod Hanssens egen følelse angiveligt var almindelig tilfredshed, da han fik det vigtige brev fra Solf. Ved at angive en forskel i de positive følelser hos Solf og sig selv ville Hanssen lade det fremgå, at den tyske regering af egen vilje og med stor iver gav ham den allerede lovede skriftlige erklæring. I Hanssens dagbog optræder Friis kun som mellemanden. Hvad var Hanssens bevæggrunde for at fremstille virkeligheden sådan?

Det var af stor symbolsk værdi, at forholdet mellem H. P. Hanssen og Kloppenborg-Skrumsager fremstod som godt og nært. Af den grund måtte Hanssen fremstille historien om brevets tilblivelse som et ligefremt forløb. Af Friis artikel om sine berlinske oplevelser kan man se, hvor tæt – næsten som en monolit – de tre sønderjyske parlamentarikere stod, og påvisningen af det gode forhold mellem dem under Friis' ophold i Berlin var en af årsagerne til hans offentliggørelser af sin rejse hertil.

Efter Aabenraa-resolutionen blev forholdet mellem parlamentarikerne helt anderledes. Det er nemt at forstå, at alle dansksindede sønderjyder ønskede at få chance for at komme tilbage til Danmark, og de havde længe ønsket at kunne gøre brug af Pragfredens § 5, hvis gyldighed dog var forsvundet i 1878. Alle kunne tale og drømme om Nordslesvigs hjemkomst, men hvor skulle den sydlige grænse gå, og skulle Flensborg med omegn i Mellemslesvig med? Aldrig så snart som de tyske myndigheder havde givet det officielle tegn til Nordslesvigs eventuelle hjemkomst efter folkenes selvbestemmelsesret, begyndte den »Grænsepolitiske strid« med Erik Rasmussen udtryk. Kloppenborg-Skrumsager havde muligvis et andet politisk perspektiv, især hvad angår Nordslesvigs grænse. Hanssen var udmærket klar over, at selv om der blandt de dansksindede nordslesvigere var bred enighed om områdets tilbagevenden til Danmark, kunne der meget nemt opstå en strid om placeringen af Nordslesvigs sydgrænse. Derfor skjulte Hanssen og Friis deres virksomhed for Kloppenborg-Skrumsager og Nis Nissen. Det var H. P. Hanssens strategi, at man med den retmæssige og officielle tilladelse (Dr. Solfs brev) skulle fastlægge principperne for en folkeafstemning (Aabenraa-resolutionen) så snart som muligt (den 17. november), og at grænsen skulle følge H. V. Clausen-linje og ikke syd for den, som modstanderne ønskede det. Derfor måtte omstændighederne omkring Dr. Solfs brev ikke rumme nogen som helst uregelmæssigheder, for at denne plan kunne gennemføres så gnidningsløst som muligt. Med Hanssens udtryk måtte Friis, som tilfældigt havde været i Berlin, ikke have noget med brevet at gøre.

5

»Vi ønsker inderlig i al Fremtid at kunne leve i tillidsfuldt Venskab med vort store tyske Nabofolk og haaber, at Freden for det tyske Folk og det tyske Rige maa blive Indgang til en hæderfuld og lykkelig Fremtid. Vi vil ikke ved vort Ønske om det danske Nordslesvigs Genforening med Danmark træde de tyske Folk for nær. Vi ønsker kun, at den Befolkning skal komme til Danmark, der taler Dansk, føler dansk og vil vedblive at være dansk, at hele det danske Nordslesvig, men kun det danske Nordslesvig, intet ud derover, maa forenes med Danmark.« (Understregninger ved Murai.)

Det ovenstående citat er et udsnit af udkastet til »Oktoberadressen«²³,

²³ I *Aage Friis' arkiv*s »Oktoberadressen« II-2-d) er adressens oprindelige udkast, som ikke har været brugt af Harald Jørgensen i »Oktoberadressen«, *Sønderjysk Aarbøger*, 1957, ss. 108-110, eller af Bjørn Svensson i *Tyskerkursen*, 1983, s. 155.

som oprindeligt blev skrevet på maskine af Aage Friis tidligt om morgenen den 13. oktober 1918. Sætningerne med dobbelte understregning blev senere strøget, idet man skønnede, at deres tydelige radikale overtoner ville stille sig i vejen for en bred opbakning ved underskriftindsamlingen. Allerede mens adressen var under udarbejdelse, indløb der kritik af følgende art: »Er det ikke lovlig ydmygt af Danske ligeoverfor Tydskerne at tale om ej »at træde det tydske Folk for nær«, fordi vi kræver vor Ret hos dem, der røvede og mishandlede vort Land og Folk?«²⁴ Sådan skinner de aktuelle politiske modsætninger i København igennem. Friis' opfattelse af den politiske situation kom til udtryk i et brev til H. P. Hanssen fra den 15. oktober 1918:²⁵

»Det vil blive søgt at skaffe os hele det danske Nordslesvig tilbage, men intet mere, altsaa H. V. Clausens Grænse, som vi ved, at Du billiger. Der er i nationalistiske Kredse ivrig Agitation for »Ejdergrænse« eller »Dannevirkegrænse« med Ententens Hjælp. Vi vil af al Magt gaa imod sligt og stræbe at faa det danske Nordslesvig og kun det i god Forstaaelse med det ny Tyskland, der maa indse, at Retfærdighed mod de danske Nordslesvigere maa være et Led i Nyorienteringen. Danmark har intet traktatligt Krav paa Nordslesvigs Genforening; det appellerer til det nye Tysklands Klogskab og Retfærdighedsfølelse og ønsker at undgaa, at Spørgsmaalet løses ved Ententemagterne paa en saadan Maade, at der bliver Anledning til at benytte Spørgsmaalet til Ydmygelse for Tyskland eller til at gøre os til »Kanalvogter«. Vi vil ligeledes undgaa »til Tak for Nordslesvig« at maatte binde os til nogen af de kæmpende Parter; vi maa bevare Danmarks Uafhængighed og Ligevægt mellem Magterne i videst mulige Udstrækning. Samtidig vil der selvfølgelig blive passet paa ikke ved Forhandlingerne med Tyskland at komplomittere os overfor Ententen.

Vi haaber nu, at den ny tyske Regering vil stille sig forstaaende og klogt.« (Understregning ved Murai.)

Og dernæst fortalte Friis, hvordan og hvorfor »Oktoberadressen« blev til dengang: »Udsendelsen af et Opraab er oprindeligt planlagt af H. V. Clausen, Mackeprang og H. L. Møller, væsentlig imod Ejdermændenes Agitation, der drives særlig af Vilh.

²⁴ Brev fra Axel Carstens til M. Mackeprang (i *Dr. Mackeprangs arkiv*), hvilket trykkes som bilag 3 i Harald Jørgensen i »Oktoberadressen«, ss. 126-127.

²⁵ Brev fra Aage Friis til H. P. Hanssen (i *H. P. Hanssens arkiv*), hvilket trykkes som bilag 5 i Harald Jørgensen i »Oktoberadressen«, ss. 128-129.

la Cour m. fl.. Under Forhandling med mig bliver Planen iværksat, og det indlagte Opraab har jeg skrevet, og faaet godkendt. Det vil blive underskrevet af adskillige Hundrede ansete Mænd og Kvinder af alle Partier, ikke Rigsdagsmænd og ikke Militære. Det bliver offentliggjort, naar det anses for heldigt. Det udtrykker en Tankegang, der svarer til Regeringens Politik, og tager Grunden bort under al »Ejderpolitik«²⁶ (Understregninger indsat af Murai.)

Ovenstående tilkendegivelser afspejler de politiske divergenser i Danmark vedrørende Nordslesvigs genforening efter 1. Verdenskrigs afslutning og viser på hvilken side Friis og hans meningsfæller stod i dette politisk omstridte spørgsmål. Friis og Hanssen havde fuldstændig samme opfattelse af den kommende, nye grænse. Friis var meget tæt på den radikale regerings synspunkter og ønskede at udelukke de nationalistiske holdninger, der i fremtiden kunne sætte Danmark i en risikabel position, når Tyskland rejste sig igen. Men den 30. oktober besluttede adressens initiativtagere med de 60 indbudtes samtykke, at adressen ikke skulle offentliggøres, selvom ca. 650 underskrifter var blevet indsamlet. Årsagen hertil var angiveligt, at adressen måtte anses for overflødig efter at regering og rigsdag på 23. oktober havde udtalt sig for en løsning af det nordslesvigske spørgsmål efter princippet om folkenes selvbestemmelsesret.²⁷

Men ifølge Harald Jørgensens artikel »Oktoberadressen«, s. 90, var der et lidt mærkeligt udtryk. Da opfordringen om at tilslutte sig adressen udsendtes til ca. 800 personer den 23. oktober, havde underskrivesblanketten følgende formulering, citeret fra Jørgensens artikel: »Jeg tiltræder den mig tilsendte Udtalelse om det nordslesvigske Spørgsmaal og giver min Bemyndigelse til Offentliggørelse med mit Navn, naar dette maatte være belejligt«.²⁸ Heraf fremgår det, at hvis initiativtagerne ikke fandt en passende lejlighed til at offentliggøre adressen med underskrivernes navne, havde de lukket for muligheden af, at underskriverne kunne gøre det selv. Og det gjorde de faktisk ikke. Jørgensen afslutter sin artikel med denne pointe.

Konsulterer vi Friis' optegnelser i hans arkiv, har historien om adressen imidlertid en fortsættelse. Heri kan man læse følgende:²⁹

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Se Harald Jørgensen, *op.cit.* s. 124.

²⁸ *Ibid.*, s. 119.

»Den 31. om Aftenen havde jeg en halvanden Times Samtale med (den tyske gesandt) Grev (Brockdorff-)Rantzau, der udtalte sig med den største Aabenhed.

Jeg gav ham Opraabet og karakteriserede Underskriverne for ham.« (Dikteret den 1. november 1918.) (Parenteserne og understregningen indsat af Murai)

I stedet for at offentliggøre afleverede Friis adressen til den tyske gesandt med forklaring om dem, der havde skrevet under. Det var Friis' hemmelige træk, hvilket vi nu erfarer fra hans egne optegnelser. Og gennem sine forhandlinger med Brockdorff-Rantzau fik Friis tilladelse til rejsen til Berlin i november. Fra begyndelsen af planlægningen af »Oktoberadressen« havde Friis samarbejdet med regeringsmedlemmer, såsom statsminister C. Th. Zahle (1866-1946), udenrigsminister Erik Scavenius (1877-1962) o.a. Jørgensen fortalte, at M. Mackeprang (1869-1959) havde sit eget udkast med, da han sammen med H.V. Clausen (1861-1937) og H. L. Møller (1861-1928) besøgte Friis privat for formulere adressen den 12. oktober, hvor Mackeprangs udkast rettet til regeringen dog ikke fandt anvendelse.³⁰ Årsagen må være, at der var en mindre modsætning i opfattelserne af regeringens rolle mellem Friis og Clausen-Mackeprang efter Friis' kontakt med statsminister Zahle. Friis fortæller: »Imidlertid var der mellem mig og mine Venner og flere i det sønderjyske Arbejde en vis Kølighed, naar Talen faldt paa disse Spørgsmaal. De nærrede en vis Mistillid paa Grund af mit nære Forhold til Regeringen. De tvivlede sikkert ikke om min Grundindstilling i Spørgsmaalet, men havde dog, som det i Oktoberdagene, da Spørgsmaalet blev akut, viste sig uden nogen Meddelelse til mig gjort de første Skridt til en Aktion i Danmark for at forberede en bevægelse for Nord-slesvigs Genforening.«³¹ Clausen og Mackeprang frygtede: »at regeringen vilde staa ikke blot forsigtig men endog ængstelig afvisende overfor det nordslesvigske Spørgsmaal, ja, endog kunde tænkes at hindre en Grænseændring, f. Eks. under Hensyn til de Farer, der engang i Fremtiden kunde opstaa, om Tyskland blev for stærkt.«³² »Medens Forholdene laa saaledes, og alle Sind var optaget af den sig nærmende katastrofale Afslutning paa Krigen, blev jeg en Dag, d. 9. Oktober, ringet op af

²⁹ Der er flere relevante optegnelser i *Aage Friis' arkiv* II-2-e og her citeres fra notater dikteret den 1. November 1918.

³⁰ Se Harald Jørgensen, *op.cit.* s. 108.

³¹ Friis' optegnelse med titlen, »Begivenhederne i Oktober – November 1918« i *Aage Friis' arkiv*. s. 4.

³² *Ibid.*

Zahle, der i Udtryk, der dels lod mig forstaa, hvad det drejede sig om, sagde: »Nu tror jeg Øjeblikket er kommet, Friis, at vi to maa have os en indgaaende Samtale om et vigtigt Spørgsmaal. De ved vistnok, hvad jeg sigter til, men kom ned til mig i Ministeret, saa vi kan faa Ro med hinanden«.³³ Friis kendte regeringens situation, og han »vidste meget vel, at medens Munch og Rode altid havde været aktivt interesseret for det nordslesvigske Spørgsmaal, saa havde Zahle og senere Scavenius af naturlig Uvilje mod det nationalistiske Rumleri været ængstelige for den sønderjyske Bevægelse, og begge havde lejlighedsvis givet dette uforsigtige Udtryk, der i grotesk forstærket Form verserede i de mod Regeringen fjendtlige Kredse.«³⁴ Inden Clausen, Mackeprang og Møller opsøgte ham den 12. oktober, havde Friis været hos Zahle kl. 9:30 samme dag, så da firkløveret samledes, må udkastet til adressen allerede være skrevet af Friis, ikke af Mackeprang, og den måtte rettes til »det tyske folks højhjertethed« – ikke til regeringen.

Der bør lægges mere vægt end hidtil på Friis' aktive rolle i det forløb, der endte med en folkeafstemning i Nordslesvig. Han udfærdigede det oprindelige udkast til »Oktoberadressen« og dækkede sig ved at overtale filosofiprofessoren Harald Høffding til at skrive under på de fire initiativtagers navneliste, da de første underskrifter skulle samles.³⁵ Senere afleverede han adressen (måske med navnelisten) til den tyske gesandt, da man havde besluttet ikke at offentliggøre den, og rejste dernæst til Berlin som privatperson umiddelbart efter der var erklæret våbenstilstand. I Berlin havde han møder med H. P. Hanssen og ikke mindst med Dr. Wilhelm Solf i det tyske udenrigsministerium. Alle de vigtige ting, Friis foretog sig i tiden fra oktober til november 1918, har han skjult med vilje. Hvordan opfattede han selv denne situation? Friis har selv forfattet følgende optegnelser, forsynet med håndskreven titel: »Nedskrevet 1930. Selvbiografiske Optegnelser særlig vedrørende 1918ff.«³⁶

»Den 9. Oktober kom jeg ned til ham (C. Th: Zahle) i Justitsministeriet, men fra dette Øjeblik begyndte jeg at nedskrive, hvad jeg oplevede, og efterfølgende Optegnelser fra Oktober-November 1918 opstod saaledes. De følgende to Maaneder blev saa urolige og opfyldte med Forhandlinger og Handlinger, som aldrig

³³ *Ibid.* s. 4-5.

³⁴ *Ibid.* s. 4.

³⁵ Se Harald Jørgensen, *op.cit.* s. 114.

³⁶ Friis' optegnelse med titel: »Begivenhederne i Oktober – November 1918« i *Aage Friis' arkiv*.

tidligere i min Tilværelse, og jeg forstod straks Vigtighed af at fæstne til Papiret, hvad der foregik. Dette skete saa saaledes, at jeg, naar som helst der blev Mulighed derfor, og jeg havde et ledigt Øjeblik, dikterede til min Søn, Finn Friis, der den Gang var statsvidenskabelig Studerende og flink til Stenografi og Maskinskrivning. Jeg havde fuldkommen Tillid til hans Diskretion og fortav intet.« (Parentesen og understregninger ved Murai)

Her har vi en kilde til, hvad Aage Friis tænkte på det tidspunkt, samtidig med at den forklarer, hvorfor optegnelserne var dikteret til netop hans søn Finn Friis (1897-1978). For offentligheden præsenterede Friis sine oplevelser i Berlin i tillempet form, men kendsgerningerne var helt anderledes. Han fortalte kun sandheden i sine private optegnelser, som ikke skulle ud til en større kreds. Optegnelserne dikteret til sønnen Finn må være den eneste skriftlige dokumentation af, hvad Aage Friis, som var udsat for politisk mistanke fra forskellig side, virkelig havde foretaget sig. Han havde mange politiske fjender, fordi hans nære forbindelse til regeringen var kendt i vide kredse. Friis' optegnelser havde en nær forbindelse med regeringens skjulte dagsorden. Selv i fremtiden ville han næppe offentliggøre, hvad han i virkeligheden havde gjort i efteråret 1918.

Men Friis var historiker. Historikeren må se kildekritisk på sit materiale, så det var en omvendt situation for historieprofessoren Friis helt bevidst at skjule sin virkelige og betydelige indsats som hovedpersonen i et stykke historie. Det var som historiker, han dikterede sandheden til Finn, medens han som politiker måtte omgås virkeligheden og få folk til at tro på sin version af den.

6

Hvordan er begivenhederne omkring Dr. Solfs brev fremstillet i samtidige og senere historiske skildringer? I artiklen »Genforeningens Historie«, bragt i antologien *Sønderjylland* (1919), gav Axel Linvald den første, tilnærmelsesvis korrekte historiske fremstilling: »D.13. November havde H. P. Hanssen en Forhandling med to Medlemmer af den tyske Regering, Folkekommissærerne *Haase* og *Scheidemann*. Dagen efter henvendte Professor *Aage Friis*, der i de Dage opholdt sig i Berlin, efter de nordslesvigske Parlamentarikers Opfordring sig til *Haase*, Dr.

³⁷ Axel Linvald, »Genforeningens historie«, (Svend Dahl og Axel Linvald red., *Sønderjylland*, b. 1), s. 377.

David og Dr. *Solf* og fik dem til at forstaa, at der nu burde fremkomme en officiel og utvetydig Tilkendegivelse af, at den tyske Folkeregering anerkendte de danske Nordslesvigeres Krav. Umiddelbart efter at Dr. *Solf* havde modtaget de nordslesvigske Organisationers Tilkendegivelse, tilstillede han paa den samlede Regerings Vegne H. P. Hanssen et Brev, dateret 14. November, hvori han officielt meddelte den tyske Regerings Stilling til det nordslesvigske Spørgsmaal.«³⁷ Skildringen er ikke urigtig med undtagelse af Friis' »tilfældige« ophold i Berlin dengang, og beretningen var positiv overfor de danske nordslesvigere under Hanssens lederskab. Linvald var arkivar og Friis' elev, siden denne havde undervist på Schneekloths Latin- og Realskole³⁸, og han blev anset for at stå Friis nær. Den næste fremstilling findes i *Det danske Folks Historie* (udkommet i 1927-29)³⁹ i 8 bind, som på det tidspunkt spillede en vigtig rolle for danskernes historieopfattelse. I kapitel 4, 8. bind med titlen »Under Verdenskrigen« og i kapitel 5: »Sønderjylland under Verdenskrigen« kan man læse redegørelsen om brevet. Den førstnævnte beretning er skrevet af P. Munch (1870-1948), Friis' langvarige ven, historiker og forsvarsminister, mens den sidstnævnte fremstilling er af H. P. Hanssen. Munch skrev:⁴⁰

» ... den 10. November kom Vaabenstilstanden. 2 Dage derefter offentliggjorde en Række sønderjyske Foreninger en Henvendelse til Rigskansleren om en Løsning paa Selvbestemmelsesrettens Grund. I Dagene derefter forhandlede H. P. Hanssen i Forstaaelse med Nissen og Kloppenborg-Skrumsager med Medlemmer af den ny tyske Regering. Ogsaa Professor *Aage Friis*, der gennem Aarene havde staaet i nær Forbindelse med de nordslesvigske Repræsentanter, var i disse Dage i Berlin og havde i Forstaaelse med dem Forhandlinger med tyske Politikere. I de yderliggaaende danske Kredse opfattedes det siden, som om han forhandlede paa det danske Ministeriums Vegne; dette var urigtigt; han virkede som Hjælper for de sønderjyske Repræsentanter.

Den 14. November tilstillede *Dr. Solf* H. P. Hanssen en Erklæring om, at det var den tyske Regerings Standpunkt, at ogsaa det nordslesvigske Spørgsmaal skulde løses paa Selvbestemmelsesrettens Grund.« (Understregning ved Murai.)

³⁸ Se Claus Bjørn, »Linvald, Axel Steffensen« i Sv. Cedergreen Bech red., *Dansk Biografisk Leksikon* (tredje udgave) , b. 9, s. 87.

³⁹ Aage Friis, Axel Linvald og M. Mackeprang red., *Det danske Folks Historie*, 8 b. København, 1927 – 29.

⁴⁰ *Ibid.* b. 8, s. 376.

Fremstillingen af den historiske situation ser meget rationel ud med undtagelse af en manglende kommentar til Friis' pludselige tilstedeværelse i Berlin. Men i dag kan vi se, at beretningen har politiske overtoner og er på Friis' og Hanssens side. Skildringen i *Det danske Folks Historie* er altså ikke korrekt, men er tendentiøs i sin støtte til Hanssens grænsepolitik og den daværende radikales regering. Og i det samme bind skildrede Hanssen selv tidens udvikling som en objektiv historiker, om end lidt mere engageret end Munch, idet han omtaler han sig selv i tredje person:⁴¹ »Under Revolutionen i Berlin traadte H. P. Hanssen i Forbindelse med Folkekommissærerne for at faa en officiel, statsretlig bindende Erklæring om, at Tyskland var villigt til ved Fredsslutningen at løse Spørgsmaalet paa Grundlag af Folkenes Selvbestemmelsesret. En saadan Erklæring blev stillet ham i Udsigt af Fokekommissærerne *Haase, Scheidemann og Landsberg*, og senere, efter at 287 danske Foreninger i Sønderjylland den 12. November under Henvisning til Udenrigsministerens Erklæring havde opfordret Rigskansleren og Rigsledelsen til at løse det nordslesvigske Spørgsmaal paa Grundlag af Folkenes Selvbestemmelsesret, tilstillet ham af Udenrigsminister *Dr. Solf* i Form af et Brev, hvori det hed: ...« Heri er der ingen oplysninger om Friis. 12 år senere udkom *Schultz Danmarkshistorie*⁴² i 5 bind med samme redaktører som *Det danske Folks Historie* og med samme indhold, dog uden kapitlerne af Johannes Steenstrup (1844-1935) og Hanssen, der i mellemtiden begge var døde. Redaktørerne var Aage Friis, Axel Linvald og M. Mackeprang. Og de to samtidshistoriske skribenter var Munch og Hanssen, som begge personligt var dybt involveret i emnet.

I *Sønderjyllands Historie* (b.5, 1933, s.275)⁴³ skrev Hans Lund (1890-1969), »Med Støtte af Prof. Aage Friis, der var kommet til Berlin bl.a. for at være de danske Repræsentanter, der havde vanskeligt ved at orientere sig over for kongerigske Stemninger, behjælpelig, lykkedes det at opnaa, at Dr. Solf som Svar paa Foreningernes Henvendelse i et Brev til H. P. Hanssen 14. Nov. udtalte, at den tyske Regering staar, »paa det Standpunkt, at ogsaa det nordslesvigske Spørgsmaal i Henhold til Præsident Wilsons Fredsprogram bør løses paa Grundlag af den paagældende Befolknings Selvbestemmelsesret.« Lund brugte udelukkende Friis' og Hanssens redegørelser som kilder, da han skildrede ovenstående. Således var mange historikere henvist til at anvende materialet fra

⁴¹ *Ibid.* s. 446.

⁴² Aage Friis, Axel Linvald og M. Mackeprang red., *Schultz Danmarkshistorie*, 6 b., København, 1941-1943.

⁴³ Vilh. la Cour, Knud Fabricius, Holger Hjelholt og Hans Lund red., *Sønderjyllands Historie: Fremstillet for det danske Folk*, 5 b., København 1930-43.

Friis og Hanssen, når de ville skildre de historiske begivenheder omkring Dr. Solfs brev. Først skjulte Friis sandheden, og dernæst opbyggede en lille indviet kreds skinhistorien ud fra hans koncept. Senere historikere gentog mekanisk denne konstruktion. Det er illustrativt at denne »sandhed« findes selv i *Sønderjyllands Historie*, hvis hovedredaktør, Vilhelm la Cour (1883-1974), stod i skarp modsætning til kredsen omkring Friis i efteråret i 1918.

7

I *Genforeningens statspolitiske baggrund*⁴⁴ skildrede Harald Jørgensen i 1970 historien om Dr. Solfs brev i overensstemmelse med Aage Friis' fremstilling i »En Rejse til Berlin i November 1918«. Således skrev han, »Dr. Solf lovede, at brevet skulle ligge klart senere på aften, men han ønskede at give det en noget anden form end foreslået af Friis og dr. David« (s.58). Og situationen, efter at den danske regering officielt havde modtaget Aabenraaresolutionen gennem gesandten i Berlin sammen med dr. Solfs brev, blev skildret således: »Der kan vist ikke være nogen tvivl om, at udenrigsministeren med særlig glæde har modtaget dr. Solfs brev. For Scavenius var det aldeles afgørende, at en løsning af grænsespørgsmålet kunne gennemføres med tilslutning fra den tyske regering, og at Danmark ved en fremrykning af grænsen mod syd ikke kom i et permanent modsætningsforhold til Tyskland i fremtiden. Ved den formulering, dr. Solf havde givet sit brev, skulle dette nu være sikret.« (ss. 126-127). Jørgensen skildrede forløbet så neutralt og utendest som muligt, men hvis man læser hans fremstilling uden kendskab til Friis' hemmelige aktiviteter, får man uden videre den opfattelse, at Dr. Solfs brev kom som sendt fra himlen for den daværende danske regering, som ønskede at bygge et godt fremtidigt forhold mellem dansk og tysk og at forminske Ententemagternes indblanding i det nordslesvigske spørgsmål. Men nu ved vi, at Aage Friis allerede havde skrevet et udkast til Dr. Solfs brev på maskine, før han mødte den tyske udenrigsminister, og at denne bad Friis og David at koncipere et egentligt udkast til brevet, hvorefter den danske historieprofessor også forfattede dette.

Vi skal her forsøge at afdække, hvorfor Aage Friis foretog sig noget, der kunne opfattes som et forræderi mod hans landsmænd. For Friis var der et stort dilemma i dansk politik. Her begyndte man i oktober 1918 at tale om muligheden af en genforening med Sønderjylland efter 4 års frustrationer under 1. verdenskrig, hvor det havde været tabu at kom-

⁴⁴ Harald Jørgensen, *Genforeningens statspolitiske baggrund*, Haderslev, 1970, ss. 55-59.

mentere sønderjyske sager i pressen. De nationalistiske kredse ønskede at realisere deres grænsepolitik med Frankrigs støtte, men anti-nationalistiske kredse – dem, der var på Friis' eller regeringens side – anså modpartens kurs for farlig, når Tyskland engang i fremtiden blev stærkt igen. Derfor ønskede Friis at realisere en grænsepolitik med den tyske regerings billigelse, og det måtte se frivilligt ud. Den politik måtte gennemføres hurtigst muligt. Friis var af den overbevisning, at der skulle være en positiv relation mellem Danmark og Tyskland i fremtiden. For et lille land som Danmark var hensynet til en stor udenlandsk magt af så stor betydning, at det påvirkede den politik, der skulle føres – og dermed de diplomatiske manøvrer, der måtte foretages. Friis valgte at gøre, som han gjorde i Berlin af hensyn til Danmarks fremtidige sikkerhed, selv om det kunne anses som forræderi mod hans landsmænd, hvis modstanderne fik kendskab til det. For Friis' vedkommende havde han haft tillid til »det tyske folks højhertethed« siden han som ung student skrev flere afhandlinger om Bernstorfferne i det 18. århundrede. I manuskriptet til sine forelæsninger ved Det norske Nobelinstitut (1925) skrev han følgende:⁴⁵

»Vi Danske har faaet en Løsning af det dansk-tyske Mellemværende paa Grundlag af Folkets Selvbestemmelsesret. Vi har ved Erfaring i det slesvigske Spørgsmaal og ikke mindst ved de sidste Aaringers uhyre Omvæltning lært ikke at føle os trygge for Fremtiden. Uden Haab kan der dog ikke leves, hverken af den enkelte eller af et Folkesamfund, og man tør vedblive at nære Haab om en lykkelig Udvikling af det vanskelige Forhold mellem Dansk og Tysk, naar der til Grund ligger en alvorlig og rolig Overvejelse af de praktiske Forhold. ... Der er utvivlsomt de Folk i Tyskland, der ønsker dette og i Øjeblikket mener, at de bør arbejde derpaa, naar de praktiske Muligheder i en nærmere eller fjernere Fremtid foreligger. Jeg for min Del mener, at det er rimeligere, at man fra tysk Side, naar man har sundet sig paa, hvad der er sket, vil slaa sig til Ro dermed, og for saa vidt vi Danske, hvad jeg er overbevidst om vi vil, behandler det tyske Mindretal indenfor vor Grænse sømmeligt og klogt, ...«

Så hvad betyder tilstedeværelsen af de to udkast til Dr. Solfs brev i Friis' arkiv? Professor Aage Friis begik en politisk handling af den type, foretaget af radikale historikere, om hvilke hans ven P. Munch allerede i

⁴⁵ *Aage Friis' arkiv*. II-15-a. Fra manuskriptet, ss. 23-24.

1908 havde hævdet: »Historikerne ikke blot skriver Historie, de skaber ogsaa Historie.«⁴⁶ For at sikre sin nations eksistens som god nabo til Tyskland, således at den kunne føle sig tryk under en evt. kommende krise, benyttede Friis Dr. Solfs brev som autoritet til at sikre Danmarks fremtidige rolle i den internationale magtbalance. Han mente, at den tyske regerings frivillige erklæring måtte overbevise de dansktalende sønderjyder og danskerne i kongeriget, der kunne være imod H. P. Hanssens og daværende danske regerings grænsepolitik. I realiteten betræbte Friis som dansk »privatmand« i Berlin sig af al magt på at være på forkant med de mulige krav om Nordslesvigs fremtidige forhold til Danmark, der måtte komme fra international side. Det gjorde han meget aktivt, men ønskede også at skjule det fuldstændigt. Historieprofessoren skulle forske i, hvad var sket, med den rette kildekritiske metode, men som politiker skulle den samme person tilsløre, hvad der i virkeligheden var foregået i Berlin. Og det prioriterede han dengang. Men som ægte historiker gemte han de to udkast til Dr. Solfs brev som bilag i sine private optegnelser i form af et sæt, der holdes sammen med en papirklips i øverste venstre hjørne, og som ved første øjekast kan synes at være et første håndskrevet udkast og en efterfølgende og redigeret maskinskrevet udgave. Disse optegnelser måtte ikke bruges som kildemateriale af andre, så længe han levede. Således efterlod Friis et betydningsfuldt kildemateriale til os – tilgængeligt for eftertidens studier og fortolkninger.

For sproglig revision af denne artikel takkes mine venner Birgit Jenvold og Nils Ohrt.

Samlet liste over anvendt materiale

Arkiv:

Rigsarkivet

Privatarkiver: Historikeren Aage Friis

⁴⁶ Citeret fra: Henrik Poulsen, »Erik Arups syntesedannelse 1909-1921 og den social-historiske tradition« i Dansk historiografisk projektgruppe, *Nyere dansk historieforskning*, b.2, s.153. Poulsen skriver, at originalen kommer fra P. Munch, »Professor Kr. Erslev«, *Det ny Aarhundrede*, 1908, s.435-45

Utrykt:

Aage Friis, »40 Aars Historieforskning og Nationalpolitik« (Udkast. august 1935, ikke anvendt), s. 1. Udkastet er hos Aage Friis' sønne-datter Mette Friis.

Trykt Litteratur:

- Bjørn, Claus. »Linvald, Axel Steffensen« i Sv. Cedergreen Bech red., *Dansk Biografisk Leksikon* (tredje udgave).
- Brix, Theodor. *Nordslesvig og Tysklands selvfornedrelse*, København, 1902.
- Fink, Troels. *Da Sønderjylland blev delt 1918-1920*, b.1, Aabenraa 1979.
- Friis, Aage, Linvald, Axel og Mackeprang, M. red., *Det danske Folks Historie*, 8 b. København, 1927-29.
- Friis, Aage, Linvald, Axel og Mackeprang, M. red., *Schultz Danmarks-historie*, 6 b., København, 1941-1943.
- Friis, Aage. »En Rejse til Berlin i November 1918«, *Tilskueren*, 38-1, 1921.
- Hanssen, H. P. *Fra Krigstiden – Dagbogsoptegnelser*, b. 2, København, 1924.
- Hanssen, H. P. *Grænse Spørgsmaalet – Bidrag til dets historie 1920*, København og Kristiania, 1920.
- Jørgensen, Harald *Genforeningens statspolitiske baggrund*, Haderslev, 1970.
- Jørgensen, Harald. »Oktoberadressen«, *Sønderjysk Aarbøger*, 1957.
- Kloppenborg-Skrumsager, H. D. »Ved Tysklands Sammenbrud 1918«, (i Christensen, L. P. red., *Slesvig Delt – Det dansk-tyske Livtag efter Verdenskrigen*, Flensborg 1922).
- la Cour, Vilh., Fabricius, Knud, Hjelholt, Holger og Lund, Hans red., *Sønderjyllands Historie: Fremstillet for det danske Folk*, 5 b., København 1930-43.
- Linvald, Axel. »Genforeningens historie«, (i Svend Dahl og Axel Linvald red., *Sønderjylland*, b. 1).
- Murai, Makoto. »Aage Friis og Dr. Solfs brev af d.14. november 1918 i Berlin«, *Shikan (Historisk syn)*, Tokyo, 1991.
- Poulsen, Henrik. »Erik Arups syntesedannelse 1909-1921 og den social-historiske tradition« i Dansk historiografisk projektgruppe, *Nyere dansk historieforskning*, b. 2.
- Rasmussen, Erik. *Velfærdsstaten på vej 1913-1939*, (i John Danstrup og Hal Koch red., *Danmarks historie*, b.13), 1978.
- Svensson, Bjørn. »Det skjulte spil«, *Sønderjyske Årbøger*, 1992.
- Svensson, Bjørn. *Tyskerkursen*, 1983.

Avisudklip (i Privatarkiver: Historikeren Aage Friis)

»Sandheden marcherer – Professor Friis begynder at sige noget«,
København, d.19.9.1919.

»Professor Friis svarer Dr. Solf«, Fyns Venstreblad, d.16.8.1921.